

Afrikaanse Veteraan

Marchinus Hofkamp

Een Afrikaan in Europa – Veel Afrikanen in Europa
Hoe ongewenst of gewenst waren ze? zijn ze?

Een houten soldaat wordt teruggeleid naar zijn
oorspronkelijke context, waarna hij ons een bizar
stuk wereldgeschiedenis vertelt.

Een grote loods, van wel 20 bij 40 meter, deels in twee etages, als een soort vide. En dat alles volgepropt met oude kasten, meubelen, schilderijen, beelden, porselein, instrumenten, enz. enz. Kortom met alles wat ook maar enigszins 'antiek' mag heten. Een brocante- en antiekgroothandel, waar je de ene week wel honderd eind negentiende eeuwse regulatorklokken opgestapeld ziet liggen, die een volgende week zomaar weer weg kunnen zijn. En bij de deur een bord met "Buizerd - Niet voor particulieren". Vóór die deur geregeld een verhuswagen die uitgeladen wordt, waar dan al handelaars gretig vooraan staan om er als eerste bij te zijn. Hoewel geen handelaar, kwam ik toch graag en geregeld op een vrije zaterdag snuffelen bij Buizerd. Een speurtocht door zijn hele opslag kostte al gauw twee uur, maar dat had ik er graag voor over. Want hoewel hij bij bijna alles goed op de hoogte was van prijzen, en daar dan ook na maanden nog aan vasthield, kon ik soms toch wel wat van mijn gading vinden.

Colon

En daar lag hij, verweesd, soldaat tussen twee houten heiligen en een antieke klok. Hij miste een been, maar verder stak hij nog strak in het uniform, en in het gelid (afb 1). Een vreemde plek voor een 'colon', zo tussen de hoog opgetaste kasten en boedelresten. De korte broek en de flap in zijn nek tegen de zon deden mij aan het Franse Vreemdelingenlegioen denken (afb 2), maar ook zijn beenwindsels vielen op. Ook mijn vader had nog zulke windsels gedragen tijdens de mobilisatie, hij noemde ze 'puttees', op zijn Engels. Die waren dus nog in 1940 in gebruik geweest, in het Nederlandse leger. Maar de outfit van dit beeld was duidelijk niet Nederlands.

Met mijn nieuwe aanwinst thuisgekomen, bekeek ik hem nog eens beter. Hij had betere tijden gekend, want veel kleur had hij niet meer. Die oorspronkelijke pigmenten waren goeddeels verbleekt of weggesleten. Ondanks het gemis aan een zwarte huidskleur deed zijn afkomst mij toch verreweg het meest aan Afrika denken. Met name de twee verticale scarificaties

2. *Vreemdelingenlegionair rond 1900*

beiderzijds ter hoogte van de jukbeenderen wezen in die richting (afb 3). Meerdere legerinsignes waren duidelijk weergegeven: Voor op de pet een embleem in de vorm van een vogel met gespreide vleugels. En op de linkerarm een grote 'P' op een rond schildje binnen een grote V ('chevron'). Die vogel zou zomaar een Duitse adelaar kunnen zijn

Twee jaar later – destijds nog zonder Google of internet - kreeg ik bij toeval een artikel in Elsevier [1] onder ogen over de Eerste Wereldoorlog in Oost Afrika, met een plaatje van een Askari (afb 4), zoals zwarte soldaten daar genoemd werden – 'askari' is het Swahili woord voor 'soldaten' [2]. Het bleek een bizar verhaal over een stukje van de "Great War" – de Eerste Wereldoorlog, die in Afrika werd uitgevochten. En inderdaad, Afrikaanse soldaten in Duitse krijgsdienst, mét een adelaar-embleem op de pet.

The Great War

Terwijl vanaf 1914 miljoenen soldaten in de Franse en Belgische modder elke meter terrein op elkaar bevochten, was het in Afrika met het Duitse territorium snel bekeken. Togo, in West-Afrika, werd vanuit aanpalend Frans en Brits gebied opgerold. Dat gebeurde ook met Kameroen, met steun van Belgisch-Congolese troepen – waar overigens ook Askari in zaten, Belgische Askari [3]. België zelf mocht dan door Duitsland zijn bezet, dat verhinderde de Belgische koloniale troepen niet om het toen nog Duitse Rwanda en Burundi te bezetten. En in Namibië werd Duitsland door Zuid-Afrikaanse troepen ontroond. Zo raakte Duitsland al heel snel zijn koloniën in Afrika kwijt. In heel Afrika? Nee. In Duitse Oost-Afrika, Tanganjika (het huidige Tanzania), weigerde generaal Paul Emil von Lettow-Vorbeck te capituleren [4].

Niet dat daar nu voor Duitsland cruciale overwinningen te boeken waren, maar wel zag deze generaal, commandant van de 'Schutztruppe' (de naam van het Duitse koloniale leger) een belangrijke rol weggelegd

4. *Wervende foto met Askari. Hier van werd een getekende kleurenposter gemaakt - een afbeelding daarvan stond in Elsevier.*

3. *h 80,5 cm - Scarificaties links & rechts als stam-teken. Daarbij ook allerlei militaire emblemen.*

voor zijn manschappen (afb 5). Nu de Blitzkrieg in Europa niet langer meer 'frisch und fröhlich' was en de strijdende partijen zich daar steeds verder ingroeven, wilde Von Lettow toch zijn best blijven doen om het verdere beloop van de oorlog ten faveure van de Duitsers te beïnvloeden. Met aanvallen op het noordelijker gelegen Britse Oost-Afrika wilde hij zoveel mogelijk Britse troepen aan het Europese strijdtooneel onttrekken. En dat lukte hem.

5. Duitse Schutztruppe - vooral veel Askari (en hulpsoldaten).

1e Wereldoorlog in Oost-Afrika

Aan beide zijden van de grens tussen Brits en Duits Oost-Afrika konden zo'n drieduizend soldaten op de been worden gebracht. De Schutztruppe bestond uit zo'n tweehonderdvijftig Duitse officieren en zo'n 2500 inlandse Askari. Zij konden daarnaast nog beschikken over veelvouden hiervan aan inlandse 'hulp soldaten' [5].

Bij de Britse King's African Rifles (KAR) lagen de verhoudingen niet veel anders. Maar terwijl Von Lettow zijn troepen concentreerde rond Moshi aan de voet van de Kilimanjaro — vlak langs de noordgrens — bleven de Britse eenheden door laksheid van hun commandant verspreid over de kolonie. Zodoende kon men slechts 150 manschappen sturen ter verdediging van de zo belangrijke Uganda-spoorlijn, die van Mombasa via Nairobi naar het Victoriameer liep. Het artikel concentreert zich verder vooral op maritieme confrontaties (afb 6), kat en muisspelletjes op en bij de zee en de grote binnenmeren, waar overigens ook de Belgen een rol in speelden [3]. Al met al een verslag van grotesk, vooral maritiem krijgsgewoel [1].

Vroeg koloniale tijd

Maar de Askari waren in 1914 bepaald geen nieuw fenomeen. De eerste Askari in Duits Oost-Afrikaanse krijgsdienst waren al in 1889 door Hermann von Wissmann [6], een Duitse officier (later gouverneur in Tanganjika) in Egypte en Soedan geronseld als huurlingen, met het doel om de kuststrook onder controle te krijgen. Deze werd bevochten op de lokale bevolking en die van Zanzibar. Dit huurleger werd nadien in de Duitse

Schutztruppe 'opgenomen', waarmee zij het hoofdbestanddeel gingen vormen van het Duitse koloniale leger. De Askari hebben zich met overgave ingezet voor de koloniale overheid, daarmee dus tegen de lokale (en dus 'meer eigen') bevolking, en dat bepaald niet op zachtzinnige wijze. Tegen dit koloniale geweld kwam de lokale bevolking in opstand, wat in 1905 uitmondde in de Maji-Maji-revolte, welke wreed werd neergeslagen. En omdat op Duits bevel de 'tactiek der verschroeiende aarde' werd toegepast, kostte deze opstand bij elkaar aan minstens 100.000 mensen het leven waaronder 15 Europeanen, 73 Askari en 316 zwarte 'hulpsoldaten' [7].

In de Duitse koloniale geschiedenis ontvouwde zich rond de Askari een mythe, die vooral gevoed werd door boeken van de toen populaire fictieschrijver Karl May [8]. Daaronder titels als "In het land van de Mahdi", "De smokkelaars van de Tigris" en "De laatste slavenjacht". Het Ottomaans/Arabische tintje in deze boeken sproot voort uit de Egyptisch/Soedanese oorsprong van de inlandse soldaten die door Von Wissmann waren geronseld – Egypte was nog tot 1867 een Ottomaanse vazalstaat, en werd daarna in

6. Te land en ter zee - Victoriameer - schilderij door Fritz Grottemeyer

7. Onderscheidingstekens: de pet zelf met het grotere adelaarsembleem, en de 'zwaluwnestjes' als epaulet.

1882 door de Engelsen gekoloniseerd. De Askari van de Wissmann-Schutztruppe droegen nog een fez of een tulband.

Onderscheidingstekens

Deze hoofddeksele werden begin negentiger jaren vervangen door de 'cap met nekflap'. Vanaf 1896 kwamen er officiële regels voor het Duits-Afrikaanse uniform, en werden alle onderscheidingstekens gebruikt, die je nu op het Askari-beeld ziet: de 'flapcap' met het adelaarsinsigne, de zogenaamde 'zwaluwnestjes' als epauletten (afb 7), de riem met gladde gesp (i.t.t. officieren, die een bewerkte gesp droegen) en de dolk/bajonet [9]. De chevron ('V') wijst op de rang van Afrikaanse onderofficier, lokaal aangeduid met de naam 'Ombascha', een term die als 'Onbaşı' (= 'aanvoerder van 10 man') nog uit het Ottomaanse leger kwam. Hiermee is dit beeld te dateren tussen 1896 en 1914-'18. Op grond van nog drie extra kenmerken, de rode sjerp, de letter P op een wit schildje (afb 2) en de adelaar op de pet, die veel groter is dan die op de normale Schutztruppe-caps, dacht ik nog iets verder te kunnen specificeren. Deze insignes duiden er op, dat onze Askari niet zomaar tot de Schütztruppe behoorde, maar tot de Ostafrikanische Polizeitruppe [9]. Rond de eeuwwisseling waren deze Polizisten te herkennen aan alleen nog die rode sjerp, waar enige tijd later de

letter P aan werd toegevoegd (afb 8). Nog wat later verdwijnt de rode sjerp. Dit laatste is te zien op de foto's, die Walther Dobbertin maakte tussen 1906 en 1914 van het Duitse leger in Afrika, allemaal te zien via de website van het Bundesarchiv [10]. Op zo'n enkele foto als afb 8 zie je dat sjerp én P nog te zien zijn, maar de meeste Polizei foto's uit deze reeks tonen alleen nog de P (afb 10). Hiermee zouden we de datering van het Askari beeld nog iets verder kunnen 'terugschroeven' tot een periode tussen ongeveer tussen 1900 en 1906. Maar hier floot

Chris Paulodale van de German Colonial Uniforms Website mij terug, want die zwaluwnest-epauletten waren, maar dan alleen bij de legermuzikanten (afb 9), nog geruime tijd in gebruik. Onze houten Askari was dus Ombascha (onderofficier) in de politiekapel van de Duitse Schutztruppe in Oost Afrika, en we zullen hem dus toch iets ruimer moeten dateren, tussen 1896 en 1906, of nog iets later. Maar hoe kwam deze houten Askari nu in de handelswaar van Buizerd terecht? Hij bleek gekocht te zijn in Oost Duitsland, kort na de

8. Sjerp & letter P hier nog samen.

9. Bij muzikanten bleven 'zwaluwnestjes' langer nog in gebruik.

'Wende' van 1989 ('val' van de Berlijnse muur), door een Nederlandse opkoper en leverancier van Buizerd. Er waren toen meerdere Nederlandse handelaars die in dat juist vrijgekomen deel rondreisden, in een kleine vrachtwagen met een groot bord er op: „Wir Holländer kaufen alte Möbel, Hausrat, Antiquitäten, Porzellan usw.“. Het beeld zal dus door een Duitse officier voor of tijdens de Eerste Wereldoorlog als souvenir uit Oost Afrika zijn meegebracht. En daarmee was hij dus een stuk ouder dan de door mij eerder ingeschatte Tweede Wereldoorlog.

De Duitse koloniale geschiedenis doet in gruwel niet onder voor de onze. De Askari vervulden bij de Schutztruppe eenzelfde rol als de aan de Nederlandse koloniale overheid trouwe Molukkers in het KNIL. Maar werkelijk bizar vond ik dat stukje Eerste Wereldoorlog, met de ene zwarte mens in Duitse krijgsdienst, die ten behoeve van een krijgstoneel in het verre Europa, de andere zwarte mens in Afrika moet vermoorden, omdat die toevallig in Britse (en elders ook Belgische en Franse) krijgsdienst was – kronkelpaden van de geschiedenis. Maar de rol van ingehuurd/ingelijfde zwarte soldaten kent dus een langere geschiedenis dan 1914-'18, en beperkte zich ook bepaald niet tot de Duitse koloniën. De Fransen beschikten al vanaf 1857 over een huurlingenleger, de 'Tirailleurs Sénégalais' (afb 11), die bepaald niet alleen uit Senegal afkomstig waren. Koning Leopold II van België richtte in 1885 in 'zijn' kolonie Congo de 'Force Publique' op, een goed getraind Askari leger onder commando van blanke huurlingen, vooral Scandinaviërs [3]. En de Engelsen rekruteerden hun (koloniale) leger (in Afrika 'King's African Rifles' geheten) uit ál hun koloniale gebieden, dus ook uit Azië (afb 12).

10. Duitse politie-Askari na 1906: slechts nog een 'P'(behalve de muzikanten)

11. de Frans-koloniale 'Tirailleurs Sénégalais'

12. Het Britse wereldrijk, vertegenwoordigd in hun verschillende uniformen

Pendant Askari

De pendant van mijn Askari kwam ik tegen in het Afrika Museum (AM 652-5), een 20 cm klein beeldje dat daar 'Ashante soldaat' (afb 13) wordt genoemd, maar op de fez en zijn onderscheidingstekens na sterk op mijn Askari lijkt. Hij is gekleurd met lijnolieverf, die door de jaren zijn glans heeft verloren, maar nog goed te herkennen is. Met afbeelding 12 in de hand sta ik even stil bij een prent uit 1897 met uniformen van het Britse koloniale leger. Daarop zie je, dat iemands herkomst was te herkennen aan zijn uniform. Het is misschien wat ver gezocht om hierin enig 'respect' voor iemands afkomst te willen herkennen, maar toch. De soldaat met 'cap met nekflap' op deze prent komt uit Guyana, terwijl ik gedacht zou hebben dat hij uit een woestijnregio afkomstig was. Maar om hem heen zie je drie soldaten met een soort 'fez' op, uit respectievelijk Borneo, de Haoussas (Hausa) regio en helemaal rechts Niger. De laatste twee zijn dus wél West Afrikanen, die behalve aan die fez nog te herkennen zijn aan hun karakteristieke kleding. Maar die uniformen lijken totaal niet op die van het Ashante beeldje. De fez en de pofbroek van de Hausa krijger refereren nog aan de Otto-maans/Arabische invloed, die op dat moment al het onderspit had gedolven. Het was dus het meest waarschijnlijk, dat een Ashante soldaat in het Britse koloniale leger in Ghana een uniform zou dragen dat qua vorm lijkt op de kleding van deze Haoussas- en Niger-soldaten. En inderdaad, na lang zoeken vond ik een afbeelding, die dit vermoeden bevestigt (afb 14): "Soldiers of the Gold Coast Regiment outside the regimental Headquarters at Kumasi, 1912".

Het beeldje uit het Afrika Museum (code AM 652-5, in het vervolg 'soldaat AM' genoemd) zal zijn oorsprong dus niet in Ghana hebben, waarschijnlijk zelfs niet in West Afrika. Al terugzoekend op Britse uniformen, die wél overeenkwamen met dat van soldaat AM, kom je haast automatisch weer in Oost Afrika terecht, en wel bij het Britse koloniale leger aldaar (afb 15). Het uniform van de Kings Armees Rifles (KAM) komt naadloos overeen met dat van soldaat AM. Dit legeronderdeel was in Oost Afrika met drie bataljons goed vertegenwoordigd: KAR1&2 in Nyasaland (het latere Malawi), KAR3 in Britisch East Africa (Kenya) en KAR4 in Uganda.

Tot eind 19e eeuw droegen de Britse Askari's in Oost Afrika geen standaard uniform, maar in 1895 werd een duidelijk kledingvoorschrift verordonneerd, vooral voor officieren [9]. Dat soldaat AM een meer oostelijke herkomst heeft dan Gold Coast lijkt voornamelijk dus meer dan waarschijnlijk - vermoedelijk Uganda of Nyassaland. Overigens werd KAR2 in 1911 om economische redenen ontbonden, waarna de Askari-huurlingen uit dit bataljon massaal geronseld werden door de Schutztruppe in Oost Afrika ... Inderdaad vreemde kronkelpaden van de geschiedenis rond WO1. Maar verliep WO2 voor Afrikanen heel anders?

13. "Ashante soldaat (AM 652-5)" - h 20,5 cm
Ashante, klopt dat wel?

Afrikanen in de Tweede Wereldoorlog

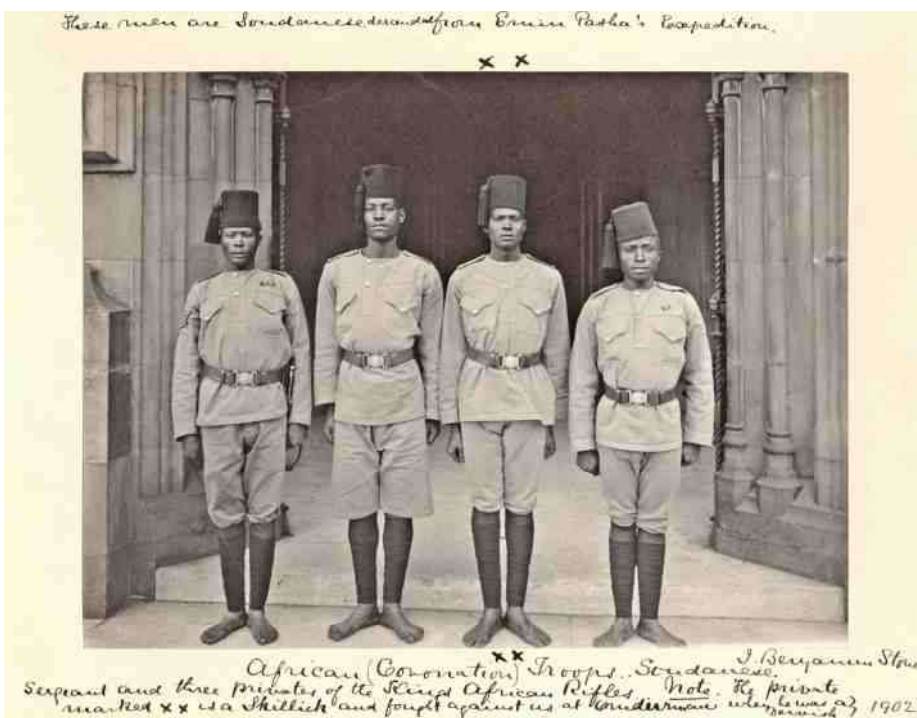
Rondtrekkend in het Dogongebied, werd ik in dorpen vaak geleid naar de belangrijkste bewoners. Natuurlijk altijd eerst naar de chef, die (al dan niet samen met de dorpsoudsten) moest beslissen of wij wel mochten rondkijken in zijn dorp. Vaak ook naar de oudste inwoners, maar af en toe ook naar een "ancien combattant", veteraan uit de Tweede Wereldoorlog. Zo'n man verleende status aan het dorp. Steeds betrof dit een oude man die zich bewust was van zijn waardigheid en, wonderlijk genoeg, zich nooit rancuneus betoonde. Zo heb ik verscheidene van hun verhalen beluisterd – verhalen worden verteld, moeten ook verteld en gehoord worden in de orale cultuur om ook weer doorverteld te worden. Zoals het verhaal van de oude man in de wijk Bamba Hoog. Hij was daar de laatste oude bewoner van die hooggelegen wijk en woonde er samen met alleen nog zijn kleinzoon - de rest van het dorp was vertrokken naar een laag gelegen plek, dicht bij de markt.

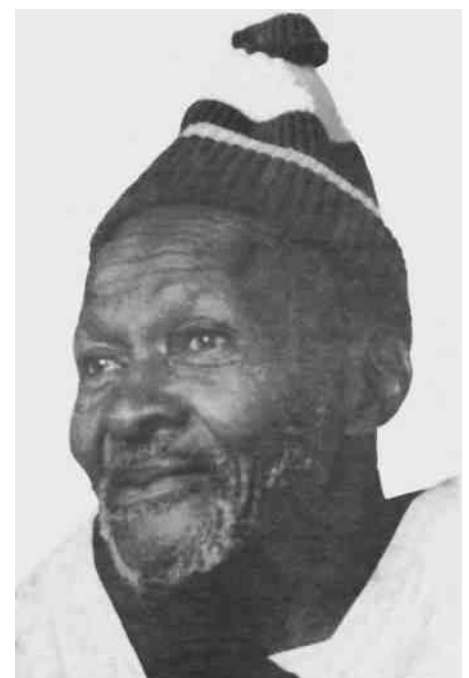
14. "Soldiers of the Gold Coast Regiment outside the regimental Headquarters at Kumasi, 1912" - dit is Ashante ...

We zouden die nacht bij hem slapen. Na een simpele gierstepap maaltijd luisterden we in het donker naar zijn verhaal, dat van Afrika naar de nachtmerrie van Europa voerde. En zo was er ook het verhaal van de oude Kanssai (afb 16). Hij bestierde een piepklein hotel in Bandiagara, de hoofdplaats van het Dogonland, waar je langs kwam op weg naar het binnenland. Na een eenvoudige avondmaaltijd, maar wél met een

glasje Franse wijn, zat hij op zijn praatstoel. Een verhaal, dat hij al honderden keren verteld had - maar toch zaten er vrijwel steeds kinderen, kleinkinderen en/of achterkleinkinderen om hem heen, en luisterden weer. Hij was al dik in de 80, oogde breekbaar, en sprak met zachte stem, langzaam, met de ogen dicht. Hoe hij geronseld was door de Fransen om tegen de Duitsers en Italianen te vechten, eerst in Noord Afrika,

13. 'Kings African Rifles' - 1902

16. de oude Kanssai met 'ijsmuts' - bijna nationale dracht in Mali.

daarna in Frankrijk. De weg die hij had afgelegd, de plaatsen die hij gepasseerd was en waar al dan niet een gevecht plaatsvond. Een tocht langs de Rijn, tot waar ze die konden oversteken, en uiteindelijk de overwinning. Pas toen mocht hij terug, met achterlating van heel wat dode kameraden. “Maar waarom waren wij daar, wat hadden wij te maken met een oorlog tussen de blanken?” vroeg hij zich af. “Wij waren hiér nodig, bij onze akkers, familie, gezin”.

Vele jaren na de oorlog had zich in Frankrijk toch nog een actiegroep gevormd, die ijverde voor een pensioen voor deze ‘ancien combattants’. En dat kwam er, zodat Kansaï op zijn oude dag ineens over een kapitaalje beschikte, en zijn hotel kon bouwen.

Ook ik heb zo zijn indrukwekkende verhaal mogen horen, meermalen, als ik op weg naar de Falaise (klif), in Bandiagara ‘bleef steken’ omdat er geen vervolgvervoer voorhanden was. En elke keer bleef ik weer geboeid luisteren – tot hij ten leste er niet meer was; maar zijn verhalen leven nog. Die bizarre vervlechting, ver buiten de rand van het Europa van mijn (voor-)ouders in oorlogstijd, met dit Afrika dat daar eigenlijk niets mee te maken had, maar dat daar uit koloniale profijtbeginselen wel in betrokken werd. Te vreemd voor woorden.

Afbeeldingen

1. *Beeld Askari*, h 80,5 cm - particulier collectie – foto MH
2. *Legion étrangère* “Roman-Boekhandel vh. A. Eichler” rond 1900
3. *Askari - linker zijde, met onderscheidingstekenen* - foto MH
4. *Askari vendelier van de Schutztruppe, East Africa, 1906* - <https://en.wikipedia.org/wiki/Schutztruppe>

5. *Askari regiment* – https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Askari#/media/File:Bundesarchiv_Bild_105-DOA3056,_Deutsch-Ostafrika,_Askarikompanie.jpg
6. *Schutztruppe ziet vijand aankomen* – Schilder Fritz Grottemeyer (1864-1947) - “Illustrierte Zeitung” 11-7-1918
7. *Onderscheidingstekens* uit www.germancolonialuniforms.co.uk/ Fotograaf vlnr: ‘onbekend’; Doppler Collection; Arne Schöfert.
8. *Sjerp en P nog samen gedragen* - www.germancolonialuniforms.co.uk/ - Photo by Peter Klein
9. *Askari muzikant* in de “Illustrierte Zeitung 11-7-1918”.
10. www.germancolonialuniforms.co.uk/ - foto Tobias Weber
11. www.blackpast.org/gah/tirailleurs-senegalais - Image Public
12. cent.ans.free.fr - *Britse leger uit verschill. continenten - 1897*
13. Niet een “Ashante soldaat – Afrika Museum 652-5” – nee, hij maakte deel uit vd O-Afrikaanse Kings Armeef Rifles – foto MH
14. “*Soldiers of the Gold Coast Regiment outside the regimental Head Quarters at Kumasi, 1912*” - aquarel door Richard Simkin Courtesy of the Council of the National Army Museum, London
15. *King's African Rifles - coronation of Edward VII in 1902* - <https://en.wikipedia.org/wiki/Askari>
16. *Portret Mamadou Kansaï* – foto Jean Bastian in het Franse tijdschrift *Vivre*
17. *Askari turend in de schemer* - in “Illustrierte Zeitung 11-7-1918” – schilder onbekend

Literatuurlijst

- [1] Paling, Kees M. – *Flottieljes in de jungle, de bizarre strijd om Afrika in de 1e Wereldoorlog* – Elsevier's Weekblad 19-11-1994
- [2] *Askari enkelvoud of meervoud?* Meest plausibel lijkt de uitleg in <https://en.wiktionary.org/wiki/askari> : in het Swahili wordt een soldaat ‘askari’ genoemd, afgeleid van عَسْكَرِي (askariyy) - Arab.
- [3] Coeck, Jeff – *Afrika wordt zelfs oorlogsgewijs vergeten* – <https://salonvansisyphus.wordpress.com/2013/10/07/>
- [4] Stekete, Hans - *In Oost-Afrika hielden de Duitsers het langst stand* – NRC 8-12-2014
- [5] https://en.wikipedia.org/wiki/East_African_Campaign_%28World_War_I%29
- [6] https://en.wikipedia.org/wiki/Hermann_Wissmann
- [7] https://en.wikipedia.org/wiki/Maji_Maji_Rebellion
- [8] https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_May
- [9] www.germancolonialuniforms.co.uk , Engelse website, die zich speciaal met Duitse uniformen in Afrika bezighoudt
- [10] www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/

